
Wybrane źródła do dziejów skasowanych klasztorów trynitarzy w zasobie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu

Hereditas Monasteriorum 4, 221-234

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wybrane źródła do dziejów skasowanych klasztorów trynitarzy w zasobie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu*

Kwerenda przeprowadzona w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu (Российский государственный исторический архив) w dniach 21 VIII–2 IX 2013 r. miała na celu stworzenie częściowego inwentarza ogólnego znajdujących się w jego zasobie materiałów źródłowych, zarówno pisanych, jak i ikonograficznych, związanych z trynitarzami, a dokładniej z klasztorami tego zakonu z terenu zaboru rosyjskiego, z wyłączeniem Królestwa Polskiego. Większość z nich – w Babinowiczach, Beresteczku, Brahiłowie, Brześciu Litewskim, Krzywiczach, Orszy, Rzyszczowie, Szumbarze (do 1791 r. w Krzemieńcu), Teofilpolu, Trynitopolu (koło Wilna) i Witebsku – skasowano w 1832 r.; domy zakonne w Kamieńcu Podolskim, Łucku i na wileńskim Antokolu zostały zlikwidowane odpowiednio w latach 1842, 1850 i 1864. Ze względu na ograniczony czas trwania kwerendy objęto nią tylko część związanych z trynitarzami jednostek archiwalnych. Dokonując ich wyboru (na podstawie repetytoriów M. Radwana i A. Sokolova¹ oraz inwentarza petersburskiego archiwum), autorka kierowała się swoimi zainteresowaniami badawczymi, które koncentrują się na architekturze wzmiankowanego zakonu.

Zinwentaryzowane akta należą do następujących zespołów²: nr 821, *Departament Spraw Duchownych Obcych Wyznań MSW (Департамент Духовных Дел Иностранных Исповеданий МВД)*; nr 822, *Rzymskokatolickie Duchowne Kolegium MSW (Римско-Католическая Духовная Коллегия МВД)*; nr 797, *Kancelaria Ober-prokuratora Synodu (Канцелярия Обер-прокурора Синода)*; nr 835, *Plany budowlane i fotografie Synodu – kolekcja (Строительные планы и фотографии Синода)*

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 M. RADWAN, *Kościół katolicki w archiwach Departamentu Wyznań Obcych rosyjskiego MSW. Repetytorium*, Lublin 2001 (= *Католическая церковь в архивах департамента духовных дел иностранных исповеданий МВД*, отв. ред. М. С. РАДВАН, А. Р. СОКОЛОВ, т. 1–5, Санкт-Петербург 2000–2001).

2 W niniejszym tekście rosyjskie terminy stosowane w archiwistyce zastąpiono ich polskimi odpowiednikami: фонд – zespół, опись – dział, дело – jednostka aktowa.

– коллекция); oraz nr 1488, *Plany i rysunki architektury cywilnej – kolekcja (Планы и чертежи гражданской архитектуры – коллекция)*. W obrębie zespołu nr 821 kwerendą zostały objęte dwa działy: nr 125, *Wydział Rzymskokatolicki* (dokumenty z lat 1800–1910, odnoszące się m.in. do spraw wyznania katolickiego w Rosji, w tym majątku Kościoła rzymskokatolickiego, szkół i bibliotek), i nr 152, *Kancelaria metropolity Kościoła rzymskokatolickiego Cieciszowskiego* (akta z lat 1827–1831 dotyczące m.in. zakonów oraz majątku należącego do Kościoła i osób duchownych), a także poddział nr XII, *Dokumenty graficzne – plany budowlane, fotografie, mapy*, działu nr 150. Jeśli chodzi o zespół nr 822, najistotniejszy dla badaczy dziedzictwa wytworzonego przez klaszory jest dział nr 11 – *Wizyty kościołów i klasztorów* – oraz poddział *Dokumenty rzymskokatolickich klasztorów zniesionych w 1832 r.* działu nr 12. W zespole nr 797 jednostki aktowe związane z przedmiotem kwerendy odnaleziono w dziale nr 10, zawierającym akta spraw, których początek datuje się na rok 1840, w zespole nr 835 – w dziale nr 1 (*Plany i rysunki cerkwi i cerkiewnych domów, klasztorów, szkół, budynków Synodu, ziem klasztornych, domków leśnych i cmentarzy*), w zespole nr 1488 zaś – w dziale nr 2, zawierającym m.in. plany i rysunki budowlanej użyteczności publicznej z terenu guberni mohylewskiej.

Ujęte w inwentarzu źródła pisane można podzielić na trzy grupy:

- akta o proveniencji klasztornej – głównie akta sądowe i korespondencja;
- akta wizytacyjne;
- korespondencja wytworzona przez administrację państwową dotycząca kasat poszczególnych klasztorów i sposobu zagospodarowania pozostałych po nich zabudowań.

Część akt należących do pierwszej grupy ma charakter ogólnozakonny. Są to raporty trynitarских prowincjałów, o. Wiktora Centelewicza i o. Onufrego Białeckiego, adresowane do Kaspra Kolumny-Cieciszowskiego, biskupa łuckiego, a następnie arcybiskupa mohylewskiego, dotyczące bieżących spraw, takich jak zwołanie kapituły prowincjalnej czy wprowadzenie w życie rozporządzeń metropolity (821-152-133³). W tej samej jednostce aktowej znajduje się korespondencja między o. Białeckim a metropolitą oraz o. Józefem Czarneckim, przełożonym klasztoru w Rzyszczowie, dotycząca murowanego kościoła klasztornego, wzniesionego w tej naddnieprzańskiejskiej miejscowości w latach 1819–1829. Zwraca uwagę sporządzony przez o. Czarneckiego szczegółowy wykaz przychodów i rozchodów na budowę świątyni (k. 11 i 17). Lista darczyńców zawiera 157 nazwisk, a wysokość złożonych ofiar waha się od 0,5 do 10 tys. rb asygnacyjnych; w sumie zebrano 53 561 rb asygnacyjnych i 41 kop. Pośród poniesionych wydatków figuruje honorarium architekta „za wydanie planu i dozór roboty” w wysokości 506 rb. Fakt, że „dozorcy czyli pisarzowi do tej roboty” zapłacono niewiele mniej – 420 rb – ilustruje znamienne dla ziem Rzeczypospolitej zjawisko, jakim było wyższe cenienie wykonawstwa niż umiejętności projektowych.

3 Przyjęto następujący schemat zapisu sygnatur archiwalnych: numer zespołu - numer działu - numer jednostki aktowej.

Przejrzana została również większa część nieuporządkowanego zbioru akt związanego z klasztorem trynitarzy w Orszy, podzielonego na 12 j.a. (822-11-877^{a, b}, 822-11-878^{a, b, c, d, e, ж, з, и})⁴. Większość z nich zawiera dokumenty sądowe z lat 1784–1810 dotyczące sporu o dobra Rosasna, toczącego się między trynitarzami orszańskimi a księciem Franciszkiem Druckim Lubeckim i jego spadkobiercami. Pod sygnaturą 822-11-878³ kryją się ponadto: dokument fundacyjny klasztoru trynitarzy w Orszy wydany przez Adama Władysława Sakowicza w 1714 r. (k. 13–18) oraz zapis z 1724 r. w wysokości 20 tys. talarów uczyniony przez jego brata Kazimierza na budowę murewanej świątyni (k. 36–37). Dobrodziej klasztoru, zakładając, że „fabryka” będzie trwać pięć lat, zastrzegł z powyższej sumy 50 talarów rocznie na wynagrodzenie dla nadzorującego ją architekta.

Nieocenionym źródłem wiedzy na temat dziedzictwa materialnego i duchowego wytworzonego przez klasztory, które po ich kasacie uległo częściowemu lub całkowitemu zniszczeniu, są akta wizytacji biskupich. Bardzo obszerna, licząca 17 kart „wizyta” kościoła i klasztoru trynitarzy na Antokolu w Wilnie, sporządzona w 1856 r., uzupełnia dotychczasowy stan wiedzy na temat czasu i zakresu inwestycji remontowo-budowlanych prowadzonych przez zakonników w pierwszej połowie XIX w. (822-12-3068, k. 1–17v).

Dużą wartość poznawczą ma również akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Kamieńcu Podolskim przeprowadzonej w 1839 r., czyli na trzy lata przed kasatą, zawierający dokładny opis niezachowanego budynku klasztorowego, o którego wyglądzie niewiele dotąd było wiadomo (822-12-1839, k. 301–316v).

Akta „wizyty” diecezji łuckiej z 1802 r. dostarczają nowych cennych informacji na temat klasztoru szumbarskiego trynitarzy, chyba najbardziej enigmatycznej placówki tego zakonu – miała powstać dzięki zapisowi Franciszki Błędowskiej z Horobowskich z 1724 r., który jednak zakwestionowali jej spadkobiercy. Ostatecznie zakonnicy osiedli w Krzemieńcu, skąd do Szumbaru przenieśli się dopiero w 1791 r. Opis wzniesionych wówczas drewnianych zabudowań oraz trudnej sytuacji materialnej ich użytkowników odnajdujemy w rzeczonyj „wizycie” (822-12-3, k. 574–580r).

W odtworzeniu chronologii budowy kościoła potrynitarzkiego w Krzywiczach pomocny okazuje się akt wizytacji sporządzony w 1851 r., czyli blisko 20 lat po kasacie tamtejszego klasztoru, z którego wynika, iż w owym czasie wieża świątyni nie była jeszcze ukończona, a jej wnętrze nie posiadało dekoracji sztukatorskiej (822-12-3033, k. 21r–26r).

Jeśli chodzi o dokumenty rzucające światło na okoliczności kasaty klasztorów trynitarzy oraz losy należących do nich budowli, zinwentaryzowano sześć jednostek archiwalnych. Dla dwu z nich – sygn. 821-125-2843, *O zamknięciu wileńskiego antokolskiego klasztoru za udział zakonników w polskim powstaniu 1863 r. i przekazaniu budynków*

4 Jednostki aktowe o sygnaturach 822-11-878^{a, b, и} nie zostały mi udostępnione; być może znajdują się w nich dokumenty odnoszące się do klasztorów trynitarzy w Babinowiczach i Witebsku, na co wskazuje ich wspólny tytuł w inwentarzu archiwalnym: *Dokumenty odnoszące się do klasztorów orszańskiego, babinowickiego i witebskiego trynitarzy*.

poklasztornych resortowi inżynieryjnemu, i 821-125-2839, O sprzedaży do rozbiórki budynków skasowanego klasztoru trynitarzy w Beresteczku, pokrótce scharakteryzowanych przez T. Ciesielskiego⁵ – został sporządzony inwentarz szczegółowy.

Akta odnoszące się do kasaty klasztoru trynitarzy na wileńskim Antokolu informują o przekazaniu jego gmachu na szpital wojskowy i kwatery dla oficerów oraz o represjach wobec przełożonego o. Lucjana Gembickiego (sąd wojenny skazał go na zesłanie do guberni permskiej, gdzie po rocznym pobycie w więzieniu miał żyć pod nadzorem policyjnym). Pozostałych zakonników czasowo przeniesiono do wileńskiego klasztoru karmelitów bosych. W korespondencji między generałem-gubernatorem a ministrem spraw wewnętrznych dotyczącej niszczonego budynku poklasztornego w Beresteczku zwraca uwagę postawa pierwszego z urzędników, który przestrzega, że w razie zawalenia się budowli może ucieść przylegająca doń rzymskokatolicka świątynia, będąca „wytwornym dziełem architektonicznym” („изящное архитектурное произведение”). Plany przekazania gmachu Kościołowi rzymskokatolickiemu, tudzież pomieszczenia w nim sądu pokoju i aresztu, nie zostały zrealizowane – ze względu na zły stan techniczny został sprzedany do rozbiórki. Podobny los spotkał w 1875 r. zespół architektoniczny trynitarzy w Teofilpolu, zrujnowany w wyniku pożaru w 1841 r. Uzyskany materiał przeznaczono na budowę prawosławnej cerkwi (821-125-2853). Dawny klasztor trynitarzy w Łucku w 1852 r. został przebudowany na pułkowy lazaret, a pięć lat później zaadaptowany na siedzibę sztabu dywizji (821-125-2850). W gmachu po trynitarzach witebskich w 1849 r. urządzono przytułek dla sierot (797-10-27480). Orszańska świątynia zakonu w 1841 r. została przekształcona w prawosławną cerkiew parafialną (797-10-27483).

W zasobie archiwum znajdują się rysunki inwentaryzacyjne następujących obiektów architektonicznych wzniesionych dla trynitarzy: klasztoru w Beresteczku – rzuty poziome i widok elewacji frontowej (821-125-2839, k. 11–12); kościoła i klasztoru w Brańkowie – rzuty poziome i widoki elewacji (821-150-556); kościoła w Witebsku – rzut poziomy i widok fasady (835-1-764); klasztoru trynitarzy w Orszy – rzut poziomy i widok elewacji (1488-2-742).

Przeprowadzona kwerenda stanowi wstęp do szerzej zakrojonych badań archiwalnych, których celem będzie stworzenie pełnego inwentarza źródeł związanych z zakonem trynitarzy znajdujących się w zasobie archiwum w Sankt Petersburgu.

5 T. CIEŚIELSKI, *Sprawozdanie z kwerendy w Sankt Petersburgu w dniach 20 VIII–1 IX 2012 r.*, „Hereditas Monasteriorum”, 1, 2012, s. 397.

Inwentarz materiałów źródłowych do dziejów skasowanych klasztorów trynitarzy w zasobie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu

Tabela 1. Źródła pisane

Lp.	Miejscowość	Zakres czasowy	Sygnatura	Język	Tytuł polski	Numer karty	Uwagi
1	ogólne, Berestečko, Kamieniec Podolski, Ryszczów, Szumbar	1822–1831	821-152-133	polski, łaciniński	<i>Raporty prowincjalów i różnych członków zakonu trynitarzy</i>	1–18	inwentarz szczegółowy – zob. tabela 2
2	Berestečko zob. też nr 1	1802	822-12-3	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Beresteczku</i>	566–572r	
3	Berestečko zob. też nr 1	1859–1883	821-125-2839	rosyjski	<i>O sprzedaży do rąbniarki gmachu skasowanego klasztoru beresteckiego trynitarzy w powiecie dubieńskim, w guberni wołyńskiej</i>	1–32	inwentarz szczegółowy – zob. tabela 3
4	Brahiłów	1825	822-12-2934	polski	<i>Akt wizytacji kościoła parafialnego w Brahitowie</i>	348–351r	
5	Brahiłów	1839	822-12-2936	polski	<i>Akt wizytacji kościoła parafialnego w Brahitowie</i>	1181–1200v	wizyta kościoła parafialnego zawierająca informacje nt. kościoła i klasztoru trynitarzy przekazanych w 1832 r. Kościołowi greckokatolickiemu
6	Brześć Litewski	1798	822-12-2945	polski	<i>Raport stanu klasztoru i kościoła XX Trynitarzy Brzeskich</i>	368–369v	
7	Kamieniec Podolski zob. też nr 1	1825	822-12-2934	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Kamieńcu Podolskim</i>	352–354v	
8	Kamieniec Podolski zob. też nr 1	1839	822-12-2936	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Kamieńcu Podolskim</i>	301–316v	
9	Krzywizce	1851	822-12-3033	rosyjski	<i>Akt wizytacji rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w Krzywizcach</i>	21r–26r	
10	Łuck	1802	822-12-3	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Łucku</i>	591–595v	
11	Łuck	1831	822-12-1852	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru XX Trynitarzów Łuckich za rok 1831</i>	1–6v	
12	Łuck	1850–1860	821-125-2850	rosyjski	<i>O zamknięciu łuckiego klasztoru [trynitarzy] w guberni wołyńskiej i przekazaniu jego zabudowań resortowi wojskowemu</i>	1–36	
13	Młodeczno	1851	822-12-3033	rosyjski	<i>Akt wizytacji rzymskokatolickiego kościoła parafialnego w Młodecznie</i>	47r–49v	
14	Orsza	1678–1811	822-11-878 ^b	rosyjski, polski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzskiego w Orszy</i>	1–99	luzy
15	Orsza	1784–1790	822-11-877 ^a	polski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzskiego w Orszy</i>	1–90	luzy, również druki

Lp.	Miejscowość	Zakres czasowy	Sygnatura	Język	Tytuł polski	Numer karty	Uwagi
16	Orsza	1806	822-11-878 ^a	rosyjski, polski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzkiego w Orszy</i>	1-85	luzy
17	Orsza	1806	822-11-878 ^r	rosyjski, polski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzkiego w Orszy</i>	1-70	luzy
18	Orsza	1807-1809	822-11-878 ^a	rosyjski, rosyjski transkrybowany	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzkiego w Orszy</i>	1-119	luzy
19	Orsza	1810	822-11-878 ^e	rosyjski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzkiego w Orszy</i>	1-79	luzy
20	Orsza	1810	822-11-878 ^k	rosyjski, rosyjski transkrybowany, polski	<i>Dokumenty odnoszące się do klasztoru trynitarzkiego w Orszy</i>	1-74	luzy
21	Orsza	1840-1841	797-10-27483	rosyjski	<i>O przekazaniu w m. Orszy trynitarzkiego klasztoru w prawosławnej cerkiew parafialną</i>	1-25	
Ryszczów zob. nr 1							
22	Szumbar zob. też nr 1	1802	822-12-3	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Szumbarze</i>	574-580r	
23	Teofilopol	1802	822-12-3	polski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Teofilopolu</i>	581-589r	
24	Teofilopol	1854-1875	821-125-2853	rosyjski	<i>O ściąganiu od różnych osób długów wobec teofilopskiego klasztoru (trynitarzy) w st. anokstamyńskim powiecie, w guberni wołyńskiej i o przekazaniu zabudowań tego klasztoru Ministerstwu Dóbr Państwowych w celu ich przebudowy na cerkiew prawosławną</i>	1-36	
25	Trynitopol	1798	822-12-2945	polski	<i>Wedle ukazu Prześwieconego R-ko Justyc. Collegii Departamentu od klasztoru trynitopskiego XX. Trynitarzów raport</i>	365-366v	
26	Wilno-Antokol	1798	822-12-2945	polski	<i>Wedle ukazu Prześwieconego R-ko Justyc. Collegii Departamentu od klasztoru antokolskiego Księży Trynitarzów raport</i>	361-364r	
27	Wilno-Antokol	1856	822-12-3068	rosyjski	<i>Akt wizytacji kościoła i klasztoru trynitarzy w Wilnie na Antokolu</i>	1-17v	
28	Wilno-Antokol	1864-1872	821-125-2843	rosyjski	<i>O zamknięciu wileńskiego antokolskiego klasztoru za udział zakonników w polskim powstaniu 1863 r. i przekazaniu budynków poklasztornych resortowi inżynierijnemu</i>	1-3	inwentarz szczegółowy – zob. tabela 4
29	Whitebsk	1840-1849	797-10-27480	rosyjski	<i>O adaptacji kościoła skasowanego witebskiego trynitarzkiego klasztoru na cerkiew prawosławną dla przytulku dla dzieci, który ma zostać urządzony w zabudowaniach klasztornych, i o wyznaczeniu źródła utrzymania dla tej cerkwi</i>	1-7	

Tabela 2. Sygn. 821-152-133, Raporty prowincjałów i różnych członków zakonu trynitarzy

Lp.	Miejscowość	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
1					karta tytułowa: <i>Raporty prowincjałów 1827–1831</i>	1r	
2	ogólne	9 XI 1827	prowincjał zakonu trynitarzy o. Wiktor Centelewicz	biskup łucki i żyromierski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prowincjał informuje o zastosowaniu się do różnych rozporządzeń biskupa	2r–3v	k. 3 – koperta
3	ogólne	6 II 1829	prowincjał zakonu trynitarzy o. Wiktor Centelewicz	kanonik katedry łuckiej ks. Stanisław Wroczyński	prowincjał, na prośbę arcybiskupa mohylewskiego, podaje nazwiska znanych mu osób z archidiecezji mohylewskiej odznaczających się „nauką i dobrym obyczajem”; pozostawia decyzji ks. Wroczyńskiego, zarządzającego kancelarią metropolity, przekazanie mu tych informacji	4r–5v	k. 5 – koperta
4	ogólne	23 II 1822	arcybiskup mohylewski Stanisław Bohusz Siestrzeńcewicz	trynitarz o. Karol Zubrzycki	zgoda na sekularyzującą zakonnika o. Karola Zubrzyckiego	6	łącina
5		16 III 1829	–	prowincjał zakonu trynitarzy o. Wiktor Centelewicz	potwierdzenie otrzymania od prowincjała wiadomości o duchowieństwie	7r	
6					spis duchownych z archidjakonatu kijowskiego	8r	
7	ogólne	8 V 1829	prowincjał zakonu trynitarzy o. Wiktor Centelewicz	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prowincjał informuje o zbliżającym się terminie kapituły prowincjalnej, zwoływanej zgodnie z ustawodawstwem zakonu co trzy lata	9r	
8	Rzyszczów	25 V 1829	prowincjał zakonu trynitarzy o. Wiktor Centelewicz	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prowincjał informuje, że zgodnie z poleceniem arcybiskupa nakazał przełożonemu klasztoru rzysszcowskiemu poświęcić nowo wybudowany kościół	10r	
9	Rzyszczów	29 V 1829	przełożony klasztoru rzysszcowskiego o. Józef Czamecki	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prośba o zgodę na przeniesienie nabożeństwa ze stałego do nowo wybudowanego kościoła w Rżyszczowie	11r	
10	Rzyszczów	8 V 1829	przełożony klasztoru rzysszcowskiego o. Józef Czamecki	prowincjał zakonu trynitarzy o. Onufry Białecki	wykaz przychodów i rozchodów na murywany kościół w Rżyszczowie	12	cd. – k. 17r
11	ogólne	9 X 1829	prowincjał zakonu trynitarzy o. Onufry Białecki	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	potwierdzenie otrzymania rozporządzenia nakazującego w przypadku wykreślenia profesów „bez nader ważnych przyczyn” nie podejmować ostatecznej decyzji o ich usunięciu z zakonu bez uprzedniej konsultacji z władzami diecezjalnymi	13	

Lp.	Miejscowość	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
12	ogólne	1 XII 1829	prowincał zakonu trinitarzy o. Onufry Białecki	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	informacja o przyjęciu do wiadomości rozporządzenia dotyczącego profesji w 22. roku życia	14	
13	Rzyszczów	26 II 1830	prowincał zakonu trinitarzy o. Onufry Białecki	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prowincał odwiedził Rzyszczów, gdzie do ukończonego kościoła 8 IX 1829 wprowadzono nabożeństwa; prosi, w imieniu przełożonego klasztoru o. Czarnieckiego, o zgodę na rozebranie starego, drewnianego kościoła i sprzedaż drewna; uzyskane pieniądze zostałyby przeznaczone na organy	15r	
14	Rzyszczów	5 III 1830	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	prowincał zakonu trinitarzy o. Onufry Białecki	arcybiskup wyraża zgodę na rozbiorę starego kościoła w Rzyszczowie pod warunkiem, że drewno zostanie sprzedane na kaplicę, cerkiew albo dom dla rodziny chrześcijańskiej, „ale nie żydom ani chrześcijanom na nie przystojne jakie budowle, albowiem ściany były konsekrowane”	16r	
15	Rzyszczów	8 V 1829	przełożony klasztoru ryszczowskiego o. Józef Czarniecki	prowincał zakonu trinitarzy o. Onufry Białecki	ciąg dalszy wykazu przychołów i rozchodów na murowany kościół w Rzyszczowie	17r	u dołu komentarz: „Taką wiadomość podpisują 20 maja 1829 x. Józef Czarniecki”
16	Szumbar, Kamieniec Podolski, Beresteczko	23 III 1831	prowincał zakonu trinitarzy o. Onufry Białecki	arcybiskup mohylewski Kasper Kolumna-Cieciszowski	informacja o wysłaniu zakonnika o. Piotra Jaworskiego z klasztoru w Szumbarze do Kamienica Podolskiego i o. Nepomucena Szyszkiewicza z Beresteczka do Szumbaru	18r	

Tabela 3. Sygn. 821-125-2839, O sprzedaży do rozbiórki gmachu skasowanego klasztoru beresteckiego [trynitarzy] w [powiecie] dubieńskim, w guberni wołyńskiej

Lp.	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
1	13 VI 1859	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	Pismo w sprawie opuszczonego gmachu dawnego klasztoru trynitarzy w Beresteczku. Budynek klasztorowy w 1839r. przeszedł pod zarząd Departamentu Wojskowego MSW. Powstał wówczas projekt jego adaptacji na siedzibę sztabu batalionu i roty liniowej pułku piechoty, do czego jednak nie doszło z powodu braku środków. Z biegiem lat opuszczony gmach popadł w ruinę: na murach pojawiły się liczne pęknięcia, a przez dziurawy dach woda docierała nawet do pomieszczeń parteru. Do użytku nadawało się zaledwie kilka izb, z których dwie zajmował wikary rzymskokatolickiego (potrynitar-skiego) kościoła. Generał-gubernator przestrzegł, że w przypadku zawalenia się klasztorowego gmachu uciepi przylegający doń kościół, który nazywa „wytornym dziełem architektonicznym” („мзяццое архітэктурнае проізваденне”). Doradza odsprzedażie zużywaney budowli Kościołowi rzymskokatolickiemu.	1r–3v	
2	8 VII 1859	minister spraw wewnętrznych	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Minister godzi się na sprzedaż budynku poklasztorowego parafii rzymskokatolickiej w Beresteczku pod warunkiem, że jej proboszcz wykaże, iż posiada środki na jego remont. Prosi o informację o finale sprawy.	4r–5v	
3	19 XII 1861	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	Generał-gubernator zobowiązuje się przekazać informację na temat sytuacji budynku poklasztorowego, kiedy tylko otrzyma je od naczelnika wołyńskiej guberni.	6	
4	24 II 1862	minister spraw wewnętrznych	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Minister prosi o informację na temat wszystkich skasowanych kościołów i klasztorów rzymskokatolickich z terenu zachodniej guberni, w tym klasztoru beresteckiego, aby móc wydać rozporządzenie końcowe.	7	
5	14 III 1862	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Departament Spraw Duchownych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	Brak wiadomości na temat klasztoru beresteckiego od naczelnika wołyńskiej guberni. Generał-gubernator wysłał mu ponaglenie i zobowiązał się do przekazania informacji, kiedy tylko je otrzyma.	8	
6	25 III 1862	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	Generał-gubernator otrzymał następujące informacje od naczelnika wołyńskiej guberni pochodzące od episkopatu turcko-żytomierskiego: parafia berestecka nie dysponuje środkami na remont kościoła, ale hr. Wiktor Witosławski, właściciel Beresteczka, jest gotów przeprowadzić go własnym sumptem i udostępnić odnowione pomieszczenia duchowieństwu parafialnemu. Naczelnik radzi przystać na tę propozycję pod warunkiem, że Witosławski przedstawi swoje zobowiązania na piśmie.	9r–10v	
7	[1862]			Rysunki pomiarowe: rzut poziomy obrydów kondygnacji gmachu dawnego klasztoru trynitarzy w Beresteczku, fasada skrzydła frontowego.	11r, 12r	rysunki dołączone do listu z 25 III 1862

Lp.	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
8	1 VII 1862	Departament Spraw Duchownych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Przed podjęciem decyzji w sprawie gmachu poklasztornego należy skonsultować się z władzą wojskową, pod której zarząd został przekazany w 1839 r. Prośba o dokładny raport na temat zabiegów hr. Witosławskiego o kupno budynku.	13	
9	7 VIII 1862	Departament Spraw Duchownych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Prośba o informację, na co hr. Witosławski chce przeznaczyć większą część budynku, skoro zamierza wyremontować go w całości.	14–15r	
10	20 I 1863	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	W związku z pismem z 7 VIII 1862 generał-gubernator przesyła pismo hr. Witosławskiego z 16 IX 1862, w którym ten wyjaśnia, w jaki sposób zamierza wykorzystać gmach poklasztorny.	16r	
11	16 IX 1862	hr. Wiktor Witosławski	komornik trzeciego obwodu dubieńskiego powiatu	Hr. Witosławski deklaruje, że jeśli zostanie mu oddany cały budynek wraz z przynależnościami, urządzi w jego murach plebanię oraz, w przyszłości, zakład przemysłowy.	17	
12	25 VII 1865	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	Generał-gubernator uprasza o zgodę na sprzedaż na publicznej licytacji zrujnowanego klasztoru z przeznaczeniem do rozbiórki, motywując, że w przypadku jego zawalenia może ulec uszkodzeniu kościół.	18–19r	
13		minister spraw wewnętrznych	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Wzmiankowany jest raport z 6 VII 1864 o złym stanie budynku; konieczna jest jego sprzedaż do rozbiórki.	20–21v	
14				Wycena gmachu: 4540 rb 67 kop. (materiał: 6396 rb 1 kop. minus robocizna: 1855 rb 34 kop.). Wycena wykonana w celu wystawienia budowli na sprzedaż do rozbiórki na publicznej licytacji.	22	
15	11 VIII 1865	minister spraw wewnętrznych (?)	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	Pismo dotyczące sprzedaży do rozbiórki gmachu poklasztornego i przekazania uzyskanych pieniędzy Rzymokatolickiemu Duchownemu Kolegium.	23	
16	24 III 1876	kijowski wojenny podolski i wołyński generał-gubernator	minister spraw wewnętrznych	Streszczenie korespondencji między generałem-gubernatorem a ministrem w sprawie sprzedaży gmachu poklasztornego, prowadzonej w latach 1859–1863. Poprzednik generała-gubernatora nie otrzymał odpowiedzi na pismo z 20 I 1863, do którego dołączył wyjaśnienia hr. Witosławskiego, iż zamierza kupić i wyremontować ów budynek nie tylko z myślą o urządzeniu w nim plebanii, ale również na swój użytek. Wobec pogarszającego się stanu technicznego budowli, której zawalenie groziło uszkodzeniem kościoła, przeznaczono ją na sprzedaż do rozbiórki. Zorganizowano cztery przetargi, ale żaden nie został rozstrzygnięty – zgłosił się jeden kupiec oferujący tylko 320 rb (gmach wyceniono na 4540 rb 67 kop.). Wobec takiego stanu rzeczy pojawił się projekt remontu i adaptacji budynku na siedzibę sądu pokoju i areszt, jednak inspekcja przeprowadzona 20 X 1875 wykazała, że jest to niemożliwe, ponieważ mury odchyliły się od pionu. Generał-gubernator doradza obniżenie ceny i zorganizowanie kolejnej licytacji.	24r–27v	

Lp.	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
17				Brulion pisma z 24 III 1876.	28–30v	
18	30 IV 1876	Departament Spraw Duchownych Wyznań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	kijowski podolski i wołyński generał-gubernator	Nakazuje się sprzedaż do rozbiorki nieużytkowanego i nieremontowanego od 40 lat gmachu po cenie niższej od oszacowanej; uzyskana suma ma zostać przekazana Rzymskokatolickiemu Duchownemu Kolegium zgodnie z rozporządzeniem ministra z 11 VIII 1865.	31	
19	28 XI 1883	Rzymskokatolickie Duchowne Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	Departament Spraw Duchownych Wyznań Ministerstwa Spraw Wewnętrznych	Kolegium prosi o włączenie do kapitału zapomogowego uzyskanej ze sprzedaży ruin dawnego klasztoru sumy 951 rb 93 kop.	32r	

Tabela 4. Sygn. 821- 125-2843, O zamknięciu wileńskiego antokolskiego klasztoru za udział zakonników w polskim powstaniu 1863 r. i przekazaniu budynków poklasztornych resortowi inżynierijnemu

Lp.	Data	Nadawca	Adresat	Treść	Numer karty	Uwagi
1	27 IX 1864	generał-gubernator wileński, kowieński, grodzieński i miński	minister spraw wewnętrznych	Pismem z 5 IX 1864 naczelnik wileńskiej guberni poinformował, że antokolscy trynitarze nie tylko popiełali śpiewanie „gorszącego” („государственнаго”) hymnu w kościele, ale również podburzali naród przeciwko Rosji i rządowi, za co superior klasztoru, o. Lucjan Gembiński, wyrokiem sądu wojennego został zesłany do guberni permskiej, gdzie po rocznym pobycie w więzieniu miał być pod nadzorem policyjnym. Na polecenie ministra spraw wewnętrznych z 22 czerwca generał-gubernator rozkazał naczelnikowi guberni – w porozumieniu z władzami diecezjalnymi – przygotować rozporządzenie o zniesieniu klasztoru antokolskiego i zamknięciu kościoła jako nieposiadającego parafii. Czasowo budynki mają zostać oddane pod zarządek policji, a w przyszłości – przekazane Lzbie Dóbr Papiestwowych (Planara государственных имуществ). Co do zakonników, generał-gubernator kazał ich przenieść na pewien czas do wileńskiego klasztoru karmelitów bosych oraz dostarczyć ich spis.	1	o. Lucjan Gembiński zmarł w guberni permskiej 27 II 1865 ⁶
2	26 XI 1864	Rzymskokatolickie Duchowne Kolegium	minister spraw wewnętrznych	Informacja o skasowaniu klasztoru trynitarzy.	2	
3	25 XI 1872	generał-gubernator wileński, kowieński, grodzieński	minister spraw wewnętrznych	Na mocy rozporządzenia resortu inżynierijnego wileńskiego wojskowego okręgu z 1 IX 1872 o nowych budowach i remontach w roku 1873, klasztor potrinityarski został przeznaczony na mieszkanie dla oficerów i szpital wojskowy.	3r	

6 ANTONIUS AB ASSUMPTIONE O.S.S.T. Monumenta ordinis exalceatorum SS. Trinitatis Redemptionis Captivorum ad Provincias S. Ioachim (Poloniae) et S. Iosephi (Austriae-Hungariae) spectantia, ROMA 1911, s. 157.

Tabela 5. Źródła ikonograficzne

Lp.	Miejscowość	Data	Sygnatura	Język	Tytuł polski	Uwagi
1	Beresteczko	[1862]	821-125-2839, k. 11-12	rosyjski	<i>[Rysunki pomiarowe d. klasztoru w Beresteczku: rzut poziomy obydwu kondygnacji i fasada skrzydła frontowego]</i>	
2	Brahiłów	1834	821-150-556	rosyjski	<i>Plan skasowanego klasztoru w Brahiłowie</i>	
3	Witebsk	b.d.	835-1-764	rosyjski	<i>Plan i fasada kościoła trynitarzkiego w mieście Witebsku</i>	rysunek sygnowany: Anton Port
4	Orsza	1835, 1838	1488-2-742	rosyjski	<i>Projekt przebudowy gmachu rzymskokatolickiego klasztoru trynitarzy w Orszy na oklegową leżnicę na 120 osób. Plany, elewacje</i>	

Mirosława SOB CZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA
Zakład Historii Sztuki
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Hereditas Monasteriorum
vol. 4, 2014, s. 221–234

Wybrane źródła do dziejów skasowanych klasztorów trynitarzy w zasobie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Sankt Petersburgu

Streszczenie

Celem artykułu jest prezentacja wybranych materiałów źródłowych z zasobu Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego (Российский государственный исторический архив) w Sankt Petersburgu odnoszących się do zakonu trynitarzy. Pośród przejranych dokumentów, związanych z klasztorami w Babinowiczach, Beresteczku, Brahiłowie, Brześciu Litewskim, Kamieńcu Podolskim, Krzywiczach, Łucku, Mołodecznie, Orszy, Ryszczowie, Szumbarze, Teofilpolu, Trynitopolu, Wilnie i Witebsku, znajdują się dokumenty o proveniencji klasztornej (głównie akta sądowe i korespondencja), akta wizytacyjne, korespondencja wytworzona przez administrację państwową dotycząca kasat poszczególnych klasztorów i sposobu zagospodarowania pozostałych po nich obiektów architektonicznych oraz ich rysunki pomiarowe.

Słowa kluczowe

trynitarze, materiały źródłowe, Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne w Sankt Petersburgu, kasaty

Mirosława SOBZYŃSKA-SZCZEPAŃSKA
Department of Art History
University of Silesia in Katowice

Hereditas Monasteriorum
vol. 4, 2014, p. 221–234

Selected sources for the study of the history of Trinitarian monasteries in the Russian State Historical Archive in Saint Petersburg

Summary

The aim of the article is to present selected source documents from the Russian State Historical Archive (Российский государственный исторический архив) in Saint Petersburg relating to the Trinitarian Order. The analysed documents – dealing with the monasteries in Babinoviche, Berestechko, Brailov, Brest, Kamyanets-Podilsky, Kryvichy, Lutsk, Maladzyechna, Orsha, Rzhyshev, Shumbar, Teofipol, Trinitopol, Vilnius and Vitebsk – include those of monastic provenance (mainly court files and correspondence), visitation files, correspondence produced by the state administration concerning the dissolutions of the various monasteries, management of the architectural property left by them as well as its measurement drawings.

Keywords

Trinitarians, source material, Russian State Historical Archive in Saint Petersburg, dissolution